

NACRT ZA STIH U ZADARSKIM ČASOPISIMA DRUGE POLOVICE XIX. STOLJEĆA

Divna Mrdeža Antonina

Sam naslov ovoga članka upućenicima u hrvatsku književnost druge polovice prošloga stoljeća činit će se vjerojatno Sizifovim poslom onoga tko se odlučio mjeriti stihovne oblike u zadarskim časopisima zbog dviju poznatih obeshrabrujućih činjenica vezanih uz samu problematiku.

Prvo, u Zadru je u prošlom stoljeću, do prestanka bogate izdavačke djelatnosti početkom našega stoljeća, izlazilo mnoštvo časopisa na hrvatskom jeziku.¹ Najveći ih je broj izlazio upravo sredinom i poslije polovice stoljeća, ali većina nije zanimljiva području versologije jer ne pripadaju književnom polju. No i onih u kojima je objavljivano pjesništvo dostatan je broj za otvaranje pozamašnog posla: čisto književnih listova ima pet, književno-poučnih četiri, i jedan književno-vjerski.

Drugo, dosadašnje istraživanje stiha druge polovice XIX. stoljeća u dalmatinskom pjesništvu ne ohrabruje očekivanja većih iznenađenja ni u stihovnim dosezima pjesništva objavljena u časopisima. Stav o metričkom razvoju u dalmatinskoj i dubrovačkoj književnosti zapreporodnoga razdoblja, što nam ga nudi onodobna² i novija relevantna literatura o stihu,³ možemo reducirati: dalmatinsko pjesništvo znatno je zaostajalo za zagrebačkim književnim krugom s uključivanjem stiha u europske metričke tokove.

Takvo zabrinjavajuće poznato polazište: nepregledno mnoštvo časopisa i prijetnja poplavom pretežito unificiranoga silabičkog stihotvorstva ne dokida potrebu da se doista utvrdi što se događalo sa stihom u Dalmaciji poslije *Zore dalmatinske*. Pogotovu što već i sama *Zora dalmatinska* nekim metričkim nagovještajima⁴ zagovara daljnje ispitivanje: kada se oljušti sloj doista zamorne ritmičke slike usmenoga dekasilabičkog i osmeračkoga 4+4 pjesništva, u pojedinim svojim godištimama pokazuje iskrene namjere pjesnika da priviknu primorsko čitateljstvo i na neobičnije metre od 4+6 i 4+4. To su, doduše, osamljeni pokušaji upotrebe rjeđih stihovnih oblika poput jedanaesteraca, katalektičkih osmeraca (sedmeraca 4+3 s muškom jednosložnom klauzulom); zatim upotreba strofičkih oblika koji spadaju u opće književno dobro poput, primjerice, soneta i stance. Također, prevodilačko pjesništvo na stranicama *Zore* i nije posve prevedeno unificiranim etničkim metrom, kako se paušalno ocjenjuje, jer uvid u časopis ukazuje i na rastući trud ako ne prevođenja »mjerilom izvornika« u sve brojnijem prijevodnom pjesništvu, a ono barem na sve češću upotrebu stihova koji nastoje biti slični predlošku (ispoštovana silabičnost i shema rimarija, prenesena polimetričnost istim ili relativno bliskim stihovima).⁵

Zbog svega toga opravdano je zanimanje kako će se opisana situacija mijenjati u postpreporodnom razdoblju do prevlasti akcenatskoga načela u metričkoj tvorbi: hoće li se promijeniti omjer zastupljenosti vodećih stihova; u kolikoj će mjeri rubne pojave uvođenja rijetkih stihovnih oblika i dalje ostati samo rubne; što se dogodilo s metrima pjesnika koji su naginjali nešto urednijim prozodijskim shemama, a dobivali su na stranicama *Zore* otvorenu kritiku da im stih ne teče glatko »na narodnu«.

Do nekih je pomicanja moralo doći jer nije vjerojatno da su se posljednjeg desetljeća prošloga stoljeća iz dalmatinske književnosti poznata pjesnička imena metričkim izborom uključila u europsko kozmopolitsko pjesništvo, a da su prve sigurnije metričke korake napravili pripušteni u književnost tek uz zvuke guslarskoga stiha. Naime, uz otvorenost općim književnim tokovima, ne može se zanemariti činjenica da je riječ o pjesnicima koji su objavljivali, vjerojatno znači i čitali, poeziju na stranicama zadarskih književnih časopisa.

Predstavit ćemo stanje u nekoliko časopisa čije je pjesništvo bilo osnovna građa ovom nacrtu za analizu stiha: 1. *Glasnik dalmatinski* (1849.-1866.), izd. Demarchi Rougier, ur. Ante Kuzmanić (1849. - povremeno do 1866.), Antun

Kazali, Jovan Sundečić, Stipan Ivičević; 2. *Narodni list* (1862.-1920.), (istražena godišta do 1885., XXIV. godišta); 3. *Zvijezda* (1863.) književni list za prosvjetu, poduku i zabavu, izdavač i urednik J. Sundečić; 4. *Hrvatska (Bogu i Hrvatskoj)* (1884-1898), časopis za pouku i zabavu, za katoličku prosvjetu, za hrvatski jezik - izdavač i urednik Ivo Prodan (osim nekoliko brojeva, 1-9, VIII/1892-93, kada je časopis uređivao Dragutin F. Foith); 5. *Iskra* (1884-1887), izdavač Nikola Šimić i Petar Relja, ur. Nikola Šimić; *Iskra* 1891-1894; 6. *Lovor* (1897), urednik R. Katalinić Jeretov.

Podimo odabranim redom od *Dalmatinskoga glasnika* budući da je vremenski najbliži *Zori dalmatinskoj*, a i najsličniji joj je profilom književnih rubrika i metričkim stanjem. Imamo li na umu naglašenu naklonost preporoditelja prema usmenim stihovima kao odabranom nacionalnom znaku⁶ što ga se za nijansu bučnije prisvajalo nego književnu tradiciju, bit će nam razumljivo da se u desetljeću što se naslanja na izlaženje *Zore dalmatinske* (pogotovo imajući u vidu urednički sastav časopisa - najduže ga je uređivao Ante Kuzmanić, jedan od urednika *Zore*) preporodnim idejama nije smjelo mahati, ali se zato jedno od sitnih zadovoljstava moglo naći u ustrajnom preferiranju omiljena stiha preporoditelja. Moglo bi se doduše reći da vjerojatno nije riječ samo o deklarativnom stavu, nego više o stvarnom uvjerenju u dostatnost nacionalnog stihovnog repertoara za ulogu adekvatnoga medija temama koje su se najviše nudile. Naime, tematika prigodničarskog pjesništva (redovita stihovana počast omiljenim carevim rođendanima, nadgrobnice, mladomisništva, religiozna lirika blagdanskoga raspoloženja) zamijenila je budnice iz *Zore dalmatinske*.

Nadalje slijede časopisi od 60-ih do 80-ih godina: Sundečićeva *Zvezda*, *Narodni list* i *Hrvatska* u kojima se metrička slika postupno ipak mijenja, ali ne u programatski potaknutom naglom zaokretanju dalmatinskoga stihotvorstva iz silabičkog u područje akcenatskoga stiha. Riječ je o manje složenim pojavama: o razbijanju preporoditeljskih metričkih okvira iniciranom različitim utjecajima. Navest ćemo najuočljivije promjene.

1. Umjesto desetak vrsta stihova koje zatječemo u *Zori dalmatinskoj*, popis stihova pregledanih časopisa od 50-ih do 80-ih godina druge polovice stoljeća pokazuje lagani porast: oko dvadesetak vrsta.

2. Važnije od broja je razmjerno znatno smanjenje stiha usmenoga postanja. Poglavitito pada popularnost 4+6, dok osmerac 4+4 ima blagu silaznu skalu.

2.a. Deseterac 4+6 pobuđuje pažnju i s obzirom na osobine koje je stekao upotrebljivošću. Naime, u nekim ga časopisima često nalazimo u ulozi prijevodnoga stiha i to prilično usko specijaliziranog: kao analogni domaći stih dramskim jedanaestercima i poznatim hendekasilabičkim spjevovima iz talijanske književne tradicije. Od okamenjene usmene konfiguracije junačkoga deseterca taj je stih doživio znatne mijene prema uzancama metričke civilizacijske nadgradnje: u Sundečićevim prijevodima (npr. u ulomku iz *Francesca da Rimini* Silvia Pelicca)⁷ desetercu 4+6 preostao je samo uredan silabizam. Odgovarajući potrebama dramskog dijaloga, deseterac često gubi identitet zbog gubitka cezura: ne poštuje shemu 4+6, pa ga se može čitati i 4+2+4, 4+4+2 ili 8+2 prema sintaktičkim granicama koje diktira trenutni razgovor. Sintaktičke granice mijenjaju odnos dubine svojih zasjeka (kadence postaju antikadence i obrnuto zbog mnogih opkoračenja ili završetka rečenice na mjestu četverosložne granice), što opet ovisi o strukturi dramskog govora. Okvir epskoga deseterca osim što je relativirao raspored dvaju članaka silabičke sheme 4+6 kojom se legitimira, oslobođen je i mnogih ostalih metričkih i ritmičkih elemenata narodnoga stiha. Osim gubitka decidiranih segmenata toga stiha, valja dometnuti i činjenicu da je njegovo prividno zadržano svojstvo - nerimovanost - posljedica prenošenja nerimovanosti izvornika a ne osobine usmenoga deseterca. Također izborom leksika i pre naglašavanjem sintaktičkog rasporeda u retku neuobičajena u junačkoj deseteračkoj pjesmi, Sundečićev se deseterac priklanja stihu i stilu romantičarske tragedije.

Pjesnici hrvatskoga juga, premda nisu prihvatili »rastući sklad« iz zagovora Ivana Trnskoga (jambski ritmi se doista rijetko pojavljuju),⁸ osjetno su pažljivije uređivali akcenatska podudaranja u 4+6 i 4+4, pa uredna trohaičnost tih stihova više nije tolika rijetkost kao u *Zori dalmatinskoj*. Dovoljna potvrda tomu jest relativna urednost akcentuacije u rimovanim završecima stihova.

Možda je svemu tomu razlog općenito viša zanatska razina pjesništva jer većina od nabrojanih časopisa prestaje biti medij za sve diletantsko pjesništvo koje je teško »hvatalo« i najosnovnija pravila silabizma i člankovitosti dvaju najčešćih stihova, kakve je u preporoditeljskom žaru objavljivala *Zora dalmatinska*. Razumljivo je stoga da deseterac 4+6 i osmerac 4+4 u časopisima postpreporodnog razdoblja više ne dijelimo u skupine prema uspješnosti silabičke urednosti - stupnju realizacije osnovnih ritmičkih obilježja silabičkoga stiha i njegove sličnosti s usmenim stihotvorstvom - nego će se dva najčešća stiha u tom razdoblju morati

pratiti s obzirom na razvoj kvalitativnih elemenata: novosti u fraziranju koje mu donosi kozmopolitska metrička nadgradnja.

3. U prvim desetljećima druge polovice stoljeća u porastu je zastupljenost usmenoga šesterca: relativno je dobro zastupljen s obzirom na njegovu upotrebu u dotadašnjoj pisanoj književnosti. Brojne su i njegove polimetrične kombinacije s drugim stihovima, primjerice s četvercem. U pretežito kraćoj lirici šesterac postaje i ostaje kraće vrijeme (šezdesetih i sedamdesetih godina) prijelaznim stihom prema stihovima uvoznoga podrijetla s kojima je došao i akcent, udaljivši određene sadržaje posve sigurno od »univerzalnoga« deseterca. No, unatoč tim sigurnim ali polaganim odmacima - pripremama za drugačije metre - globalna slika kaže da dvadesetak godina stihovi usmenoga postanja i dalje pretežu u pjesništvu, premda deseterac 4+6 nije više stih podjednako prikladan svim sadržajima, nego ga se na izvjestan način reducira selektivno.

4. Među ostalim uočljivim elementima metričke slike zadarskih časopisa izdvajam i porast polimetričnih pjesama. Česta je kombinacija simetričnoga osmerca i katalektičkoga osmerca (odnosno silabičkoga sedmerca 4+3 muških jednosložnih završetaka) proporcionalno zastupljenih i raspoređenih unutar strofa. Popularnost takve stihovne kombinacije, kojoj se može pridružiti i udruživanje 4+4 s drugim stihovima (drugi po čestoti je šesterac), po svoj je prilici nastala ugledanjem na strano pjesništvo, najčešće talijansko.⁹ Na stranicama *Zore dalmatinske* istim se polimetričnim slagalicama najčešće prevodi talijansko pjesništvo. Takve nas pojave upućuju na to da su autori rado slijedili metričke poticaje iz stranoga pjesništva neposredno ili posredno preko prijevoda.

Uvid u metričko stanje časopisa do osamdesetih godina pokazuje da se dalmatinsko pjesništvo sve sigurnije ali postupno odljepljuje od privrženosti usmenom stihotvorstvu, s tim da ga autori polako, što svjesno što nesvjesno, prozodijski uređuju bez naglih zaokreta, ugledajući se podosta na strano pjesništvo, poglavito talijansko.

Valja istaknuti da se i uspješna imitacija antičkih strofa solidno usklađivala s rasporedom akcentuacije i istosložnošću, kako npr., pokazuje primjer prenošenja treće asklepijadske strofe.¹⁰

Sve češće približavanje izvornim metrima u postpreporodnom vremenu pitanje je i političkoga inata, a ne samo svjesnog uvođenja metrike u kozmopolitske okvire, što objašnjava Sundečić prigodom obrazlaganja potrebe za prevođenjem

talijanskoga pjesništva: »Donieli smo više prevodah iz najprvih i najboljih talijanskih pjesnikah, osobito da pokažemo našim dalmatinskim talijanima, da nije naš jezik nedozreo, kao što oni misle, nego da se i u visokom pjesništvu *gibati i prelievati* (isticanje D. M. A.) može kao god i talijanski; a s druge strane da ih samim djelom uvjerimo, koliko mi znamo književnost talijansku cijeniti i neprezirati, kao što njekoji, sve što je naše, grde i preziru bez razloga i bez samosviesti.«¹¹

Osvrnut ću se vrlo kratko i na časopise od 80-ih g. do konca stoljeća. Izlaženjem *Iskre* N. Šimića u dva navrata, prvi 1885-1887, drugi 1891-1894., nastavlja se proces smanjivanja stihova »na narodnu«, i dalje lagano raste uvođenje novih stihova (Kažimira Ostojića, M. Sabića, A. Kriletića, R. Katalinića Jeretova, Tresića Pavičića, mladoga V. Nazora), i intenzivira se prevođenje iz stranih književnosti: talijanska više nije na prvome mjestu, već su ravnopravno zastupljene i ostale vodeće europske književnosti.

Lovor, koji počinje izlaziti samo tri godine poslije (1897.), metričkim izobiljem već je u ravnopravnoj stihovnoj poziciji sa suvremenim mu časopisima jer je ubrzao izvlačenje stiha iz ljuštore pučkoga, usmenoga, i stiha starije pisane silabičke tradicije. Taj časopis metrički izgleda potpuno drugačije od ranijih časopisa uključujući i vremenski mu najbližu *Iskru*. U njemu je već mnogo pjesama poznatih pjesnika koji su se gotovo natjecali u izboru različitih metara (Ante Tresić Pavičić, Dinko Sirovica, Nikola Ostojić, Viktor Car Emin, R. Katalinić Jeretov, Mihovil Nikolić, Ante Petravić, Vladimir Nazor, Milan Begović, F. Juzbašić, Vladimir Teharski, Đuro Palavršić, M. Nehajev, Vladoje S. Jugović). Akcenatsko-silabička metrika tih pjesnika, kao i akcenatska i akcenatsko-silabička zamjena klasičnim metrima pripada ipak jednom drugom problemskom okviru, kao i imena spomenutih pjesnika, pogotovu stoga što se izlaženje nekih književnih časopisa u Zadru može zaokružiti tek iza prijelaza dvaju stoljeća.

Metriku određenoga razdoblja možemo pratiti iz objavljenih pjesničkih zbirki (spomenut ću samo neke tiskane u Zadru: A. Zorčića, *Vila dalmatinska* 1852., P.A. Kazalija, *Zlatka*, 1856., *Isti Iliade Omerove*, 1858., Sundečićevo *Cviće* 1858., *Isti, Vienčić domoljubnih pjesama*, 1862. M. Pavlinović *Ogništar* 1865. *Isti, Kotari i župnikovanje*, prigodne knjižice Stjepana Buzolića), a ne samo iz časopisa, što se češće i čini. Međutim, u časopisima je lakše uočiti kako doista stvari stoje: potvrđuju nam kako kvantitet i brojnost neke metričke pojave zamagljuje razvojnu liniju;

pokazuju kako uzgredne i pojedinačne pojave često mnogo znače u razvoju stiha jer iz prividno latentnoga stanja rubno i alternativno u povoljnim okolnostima postaju ozbiljna razvojna podloga.

BILJEŠKE

¹ Uputno bi bilo podsjetiti na ponudu časopisa u prošlostoljetnom Zadru koju uredno bilježi *Jadertina croatica* Vjekoslava Maštrovića: »Po broju listova, koji su izlazili u raznim hrvatskim mjestima do 1920., grad Zadar je odmah iza Zagreba. Samo na hrvatskom jeziku bilo je te godine 82 lista, a izlazilo je još listova na talijanskom jeziku i nešto na njemačkom i latinskom.

Za nepunih 150 godina, t.j. za 147 godina uključivši i vrijeme između dva rata, u Zadru je izlazilo ili još izlazi 112 listova na hrvatskom jeziku. To je značajan broj, koji bi bio daleko veći, da poslije Rapallskog ugovora dvadeset i jednu godinu nije bilo onemogućeno da u Zadru izlazi i jedan hrvatski list.« *Jadertina croatica*, II. dio, časopisi i novine, str. XI.

² Ivan Trnski u programatskom članku »O našem stihotvorstvu« kaže: »Nekako nam naši pjevidruzi i prijatelji iz Dalmacije zaziru od onih pjesama, što ih rastućim skladom pišemo, tobože što im nema ugleda ni u sbirkah narodnih pjesama, ni u dubrovačkoj knjizi.« *Vijenac*, 1874., 5, str. 551.

³ O metrici hrvatskoga književnoga juga Zoran Kravar kaže: »Osjetno su se sporije, međutim, stvari odvijale u drugom konstitutivnom ambijentu hrvatske književnosti, u dalmatinsko-dubrovačkoj regiji. (...) U pojedinim strujama prošlostoljetnoga dalmatinsko-dubrovačkoga pjesništva, koje bi se dale dodatno razlučiti uz pomoć subregionalnih ili književnosocioloških ključeva, silabički je stih uistinu preživio prijelaz u posljednju trećinu stoljeća. Njegovo se preživljavanje temeljilo na više književnih programa, od kojih su neki podsjećali na preporodnu stihotvoračku filozofiju, dok su drugi održavali još prisniji odnos prema narodnom stihu. Konzervaciju silabizma pratilo je, naravno, i arhaično shvaćanje o odnosu domaćega stihovnog repertoara prema stranima: sve do kasnih osamdesetih godina strane književne vrste i oblici ulazili su u djelokrug naših primoraca uz uvjet zamjena originalnoga stiha domaćim, a prevodioci iz Zadra, Splita, Dubrovnika i Kotora popunili su deseteračkim prijevodima Homera, Dantea, Petrarce i Shakespearea čitavo razdoblje od sredine 19. stoljeća do prvih godina dvadesetoga.« Z. Kravar, »Versifikacija Ante Tresića Pavičića i noviji hrvatski stih«, str. 50.

O toj su problematici pisali i R. Vidović, »O Danteovu hendekasilabu u hrvatskim i srpskim prijevodima«, *Analize i studije*, Split 1965; V. Janković, P. A. »Kazali kao književnik i kao prevodilac Šekspirova Kralja Lira«, Beograd 1968.

⁴ Stihom *Zore dalmatinske* bavila sam se u radu »Stih i strofa u pjesništvu Zore dalmatinske«, Dani Hvarškoga kazališta, XXIV., *Hrvatska književnost u doba preporoda*, Split, 1998., str. 398-432.

⁵ Eksplicitne potvrde brižnije metričke uređenosti donose katkad i samohvale autora koji ističu potrebu poštivanja forme izvornika. Jasno je to i u napomeni uz prijevod Leopardija S. Buzolića: »Broj stihovah, isto tako kao i njihova vrsta i način im skladanja, odgovara sasvim izvoru. Jedino što sam držao za shodnije stihove od 7 slovkah prenieti u one od 8 slovkah.« (*Zvezda*, 1863., u broju 13, str. 49) Ovaj naputak više odražava naraslu svijest o značenju metrike nego doista Buzolićevu metričku vjerodostojnost prijevoda naspram Leopardijeva predložka. Ipak, posve je jasno da je već tih godina teorijska klima posve drugačija od one na stranicama *Zore dalmatinske* gdje se pjesnicima otvoreno predbacivalo zbog neslijeđenja stiha »na narodnu«.

⁶ Kauzalnost između nacionalnih gibanja i stiha tako vidi Zoran Kravar: »(...) osviještenost etničkoga karaktera književne djelatnosti načinila je od stiha svojevrsan emblem: izborom stiha nije više ravnala nadindividualna rutina tradicije, već je u njemu sudjelovala svjesna kalkulacija o potrebi da se književni tekst i sa stihovne strane obilježi kao izdanak nacionalnoga duha«. »Lirska versifikacija Ante Tresića Pavičića i noviji hrvatski stih«, u: *Književno djelo Ante Tresića Pavičića*, ur. M. Tomasović, Split, 1995., str. 46.

⁷ Jovan Sundečić upotrebljavao je i jedanaesterac, a ipak je deseterac držao dramskim stihom. Peti prizor I. čina Pellicove drame preveo je za *Zvezdu* br. 12 iz 1863. Radi usporedbe evo najprije početnoga dijela originala, a potom i prijevoda:

»Scena V.

Paolo e Lanciotto (si corrono incontro e restano lungamente abbracciati).

Lanciotto. Ah, tu sei desso,

Fratel!

Paolo. Lanciotto! Mio fratello! - Oh sfogo

Di dolcissime lagrime!

Lanciotto. L'amico,

L'unico amico de' miei teneri anni!

Da te diviso, oh, come a lungo io stetti!

Paolo. Qui t'abbracciai l'ultima volta... Teco

Un altr'uomo io abbracciava; ei pur piangea...

Piu rivederlo io non doveva!«

Prijevod:

»Prizor V. Pava i Lančiotto jedan drugom na susret teku i dugo zagrljeni zaostaju

Lan. Ah, baš ti si brate!

Pav. Lančiotto! Brate moj! - Oh suzah

Ponajsladjih izljevju pusti!

Lan. Prijatelju, cigli prijatelju,

Od zelenih mojijeh godinah!

Oh, od tebe razstavljen, koliko

Dugo stajah!

Pav. Pravo sam te ovde
Najposljednjeg puta zagrlio...
I drugog još s tobom čovjeka
Grlio sam: pa i on plakaše...
Već ga vidjet sudjeno mi ne bi!«

⁸ Ne može se tvrditi da posvema izostaje »rastući sklad« u dalmatinskim časopisima potkraj prošloga stoljeća. Pogledajmo ih u pjesmi »Dok je vrijeme«, koju potpisuje »Ružmarinski leptir«:

»Ko silan div, što nakon ljuta boja
Od truda shrvan, sanan, umoran
Na tvrdu zemlju teška uda svoja
Razvali junak, da boravi san.«

Hrvatska, br. 3, 1898., str. 35-36.

Prijevod iz njemačke književnosti odigrali su u prijamu jambuskoga ritma znatnu ulogu i u dalmatinskim časopisima:

»Sa sinom otac je prek' polja svojim išo
Al u noć zabludiv, sa puta k domu sišo.«

»Od Fr. Rückerta pohrvatio Ivan Radoslav Tomašić«. Petrinja, 1887.

Hrvatska, 1890., br. 2.

⁹ Takvim polimetričkim tvorevinama izvori mogu postojati i u domaćem pjesništvu, kako upozorava Zoran Kravar: »Napokon, nije teško naći domaće uzore ni za polimetričnu kombinaciju 4+4 i 4+3, koju poznajemo iz raznih pučkih tradicija na domaćem tlu.« »Kazali stihotvorac«, *Dubrovnik*, 1994., 3, str. 92.

¹⁰ Trećom asklepijadskom strofom oblikovan je prijevod naslovljen »Uvelom cvietku«. Dva mala asklepijadeja i ferekratej i glikonej stali su u hrvatskom prijevodu u dvanaesterački i osmerački okvir:

»Mladu boginja žića nit
Tebi prekinu jur, ljljanu mladjahnu
Zelen suzam i molbam svit
Vienac kiti ti hum - rano li usahnu!«

Uvelom cvietku, D. L. (moguće da je riječ o Dragutinu Lakeži), *Hrvatska*, 1898., br. 7. str. 104.

¹¹ J. Sundečić, »Nov poziv k predplati na Zvezdu«, *Zvezda*, br. 2, str. 92.